

Արեւմտյան Հայաստանի Ազգային Խորհրդի Իրավաբանական հանձնաժողովին

1894 - 1923 թթ. Հայերի ցեղասպանության հետեւանքով Հայրենիքից դուրս ապրող հայության բնակավայրին եւ Հայրենիքից դուրս ապրող հայությանը տրվող «արտերկիր» եւ «արտերկրի հայ», որպէս իրավական տերմինների ընդունման եւ հաստատման նախագիծ

Հայ հանրության մէջ պատմական Հայրենիքից՝ Արեւմտյան Հայաստանից դուրս ապրող հայերը ստացել են մի շարք անուններ, տերմիններ, որոնցով եւ ձեւաւորվել է որոշակի վերաբերմունք եւ դիմելիւք հատկապէս ցեղասպանությունից հետո Արեւմտյան Հայաստանից դուրս ապրող հայերի նկատմամբ:

Հայրենիքից՝ Արեւմտյան Հայաստանից դուրս մղված հայությանը տրված անունները իրենց մէջ կրում են նաեւ տվյալ ժամանակի դրոշմը՝ որոնք հանրության մի մասի կողմից ընդունելի են, մի մասի կողմից քննադատաբար մերժելի: Այդ անվանումներն են՝ տարագիր, միաբանություն, գաղութ, գաղթավայր, գաղթական, արտագաղթյալ, ախպար-աղբար-եղբայր, սփյուռք, սփյուռքահայ, դիասպորա, նորեկ, հայրենադարձ եւ այս թեմային առնչվող շատ ու շատ այլ բառեր:

Պատմականորեն հայոց տարագրության սկիզբը համարվում է 387 թիվը, երբ Հայքը մասնատվեց Պարսկաստանի եւ Բյուզանդիայի միջեւ: Առաջին շրջանում, Հայոց մշակույթի մէջ հայրենիքից դուրս գնացողները համարվեցին տարագիրներ: Հայրենիքից դուրս գնացող տարագիրները հիմնականում կենտրոնանում էին Բյուզանդական կայսրության արեւմտյան մասերում: Այդ տարածքներում կենտրոնացած հայության միաբանումից հետո, տարիների եւ դարերի ընթացքում ազգային ինքնության մշակույթի զարգացման եւ պահպանման հրամայականից ելնելով կազմավորվեցին Հայկական Միաբանություններ, որոնցից ամենահայտնին՝ Սուրբ Ղազար կղզու Միաբանության Միաբանությունն է:

Առաջին համաշխարհային պատերազմի եւ հատկապէս Հայերի ցեղասպանությունից հետո, Եւրոպայի, Արեւելքի, Ամերիկայի տարբեր երկրներ

բռնագաղթված եւ տարհանված հայերով համալրվեցին եւ մեծացան հայկական գաղթավայրերը: Հայկական գաղթավայրերի տարագիր հայությունը կազմել էր իր կարծեցյալ «փոքրիկ Հայրենիքը՝ Հայաստանը», որը պահպանվում էր ազգային մշակույթով եւ կրոնական հիմունքներով: Մեր մշակույթի գաղութ եւ գաղթավայր բառը հիմնականում կապվում է ցեղասպանություն եւ աքսոր երեւույթի հետ, սակայն հարկաւոր է նշել, որ գաղութ եւ գաղթավայր տերմինները մատնանշում են հետեւանք: «Գաղութ» եւ «գաղթավայր» տերմինները ժամանակի քաղաքական կարգավիճակի պահանջով փոխարինվեցին «համայնք» տերմինով:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ավարտից եւ մեծ հայրենադարձությունից հետո առաջ եկան նոր տերմիններ: Խորհրդային քարոզչության մէջ փորձ էր արվում հայրենադարձությունը ներկայացնել, որպէս հայ ազգի բաժանված մասերի վերամիավորում: Իրականում այսպիսի հայրենադարձությունը, լայն իմաստով, Արեւմտյան Հայաստանի հայության վերաբնակեցում էր Խորհրդային Հայաստանում, մեր Մեծ Հայրենիքի մի հատվածում: Արեւմտյան Հայաստանի հայության հայրենադարձ խմբերին Խորհրդային Հայաստանում ընդունեցին, որպէս «նորեկների», որոնց Խորհրդային Հայաստանի տարածքում տվեցին «ախպար» անունը: Պէտք է նշել, որ «ախպար-աղբար-եղբայր անվանումը այնքան էլ հեղինակավոր չէր եւ հարգված չէր, ո՛չ հայրենիքում եւ ո՛չ էլ հայրենիքից դուրս:

Խորհրդային տարիներին Հայրենիքից դուրս գործող հայկական համայնքների համար գործածվում է հիմնականում «սփյուռք» տերմինը, որը համարվում է օտար լեզուներում ընդունված «դիասպորա» տերմինին համարժեք տերմին: «Դիասպորա»-ն հունարեն բառ է, որն ունի «վտարում» իմաստը, այս տերմինը նույնպէս չի ներկայացնում հայության իրական կարգավիճակը, քանի որ այն ունի կոնկրետ իմաստ՝ վտարված լինել, իսկ Արեւմտյան Հայաստանի եւ Կիլիկիայի հայությունը ենթարկվել է ցեղասպանության, հայրենագրկման եւ նոր միայն հայրենիքից վտարման: «Սփյուռք» կամ «դիասպորա» տերմինը քաղաքականացվեց հրեական հոլոկոստից հետո եւ ձեռք բերեց այլ պատմա-քաղաքական երանգավորում: Դիասպորա տերմինը վերջնականապէս ամրապնդվեց քաղաքականության մէջ եւ ընդունվեց, որպէս հրեաներին բնութագրող իրավական տերմին:

Խորհրդային Միության տարիներին «Դիասպորա» տերմինը թարգմանաբար, որպէս «սփյուռք» կիրառվեց նաեւ հայության նկատմամբ, որպէս օտարության մէջ ապրող հայությանը ներկայացնող համարժեք տերմին, որն իր հերթին ձեւավորեց «սփյուռքահայ» տերմինը: «Սփյուռք» եւ «սփյուռքահայ» տերմիններով մինչեւ այժմ փորձ է արվում ներկայացնել եւ բնորոշել Հայաստանի Հանրապետությունից

դուրս ապրող հայ մարդուն: «Սփյուռք» բառը հայ իրականության համար նպատակայարմար չէ կիրառել, թե՛ պատմական, թե՛ լեզվագիտական եւ թե՛ Իրավական տեսակետից: «Սփյուռք» բառը չի բնութագրում հայության իրական կարգավիճակը եւ այդ տերմինի կիրառմամբ մենք երկրորդ պլան ենք մղում ցեղասպանության եւ հայրենագրկման իրողությունները: Քաղաքակիրթ աշխարհին հայտնի է, որ Հայ ժողովուրդը բնությամբ է տեղահանվել իր հայրենիքից՝ բռնագաղթվել է, ուստի այն չի կարող սփյուռք համարվել:

Հրաչյա Աճառյանի Հայերենի Արմատական Բառարանի 287-րդ էջում «սփյուռք» բառը մեկնաբանված է հետեւյալ կերպ. սփյուռք նշանակում է՝ սփռել, ցրել, տարածել, փռել՝ հայկական արմատով եւ «ս» սաստկացնող նախածանցով: Սփռվում է լույսը, ձայնը կամ սփռում են հատիկները, առարկաները, հետեւաբար «սփյուռք» բառը տնտեսական, քաղաքական եւ իրավական իմաստ չունի: «Սփյուռք» բառը հայ լեզվամտածողության մէջ չի բնութագրում հայ մարդուն, քանի որ այն բնութագրում է առարկաների սփռված լինելը:

Խորհրդային Միության տարիներին հայ հանրության համար ձեւաւորվեց հարաբերությունների մի նոր ձեւ, որի հիմքն էր հայրենիք–սփյուռք մոդելը: Հայրենիք–սփյուռք փոխհարաբերությունների կարեւոր առանձնահատկությունն այն էր, որ փորձ էր արվում խորհրդային տարիների գաղափարախոսության միջոցով հայ հանրությանը մատուցել հետեւյալ գաղափարը. Հայաստանի Խորհրդային Հանրապետությունը հայ ժողովրդի միակ հայրենիքն է, իսկ մնացած բոլոր բնակավայրերում եւ աշխարհագրական տարածքներում ապրող հայերը դիտվում էին որպէս սփյուռքահայեր: Այդ գաղափարախոսության շրջանակներում Արեւմտյան Հայաստանը նույնպէս դիտարկվում է որպէս՝ սփյուռք, իսկ Արեւմտյան Հայաստանի հայը որպէս՝ սփյուռքահայ:

Վերլուծելով հայ հանրության կողմից հայությանը բնորոշող շրջանառության մէջ դրված ու գործածված հիմնական տերմինները եւ այդ տերմինների իմաստաբանությունը, մենք հանգում ենք այն եզրակացության, որ նրանցից ոչ մեկը չի ներկայացնում հայության ներկայի պատմական-իրավական-քաղաքական իրողությունը: Ելնելով ներկայի տնտեսական, քաղաքական, մշակութային առաջնահերթություններից՝ առաջարկում ենք լեզվական շրջանառության մէջ դնել «արտերկիր» եւ «արտերկրի հայ» տերմինները: «Արտերկիր» եւ «արտերկրի հայ» տերմինները իրենց մէջ ներառում են լեզվական, պատմական, քաղաքական, իրավական հատուկ իմաստ, որը նշանակում է՝ ուղղակի երկրից դուրս եւ երկրից դուրս ապրող հայ:

«Արտերկիր» տերմինը ընդգծում է խիստ հատկանշական մեկ իմաստ, Հայոց Երկրից դուրս՝ այսինքն բոլոր նրանք, ովքեր ապրում են Երկրից-Էրզրից դուրս, գտնվում են արտերկրում: Արտերկիր կամ արտերկրի հայ անվանումը իր մեջ չի պարունակում որևէ բացասական բարոյա-հոգեբանական ճնշում գործադրող իմաստ, վիրավորանք կամ չեզոքություն: Արտերկիր բառի իմաստային առանձնահատկությունն այն է, որ հայ մարդը համարվում է, որպես մեկ անհատականություն, որը ապրում է իր երկրից դուրս, հայրենիքից դուրս մշտապես հետապնդելով Երկիր վերադառնալու՝ Հայրենիք վերադառնալու խնդիրը: Արտերկիր բառը իր մեջ ներառում է անմիջական կապ Հայրենի Երկրի հետ, որն ունի հոգևոր խորհուրդ, էներգետիկ ուժ եւ գաղափարախոսական իմաստ: Այսպիսով «արտերկիր» բառը ներկայացնում է եւ Հայրենիքից բռնագաղթվածներին, եւ նրանց ժառանգորդներին, եւ այլեւայլ պատճառներով հայրենիքից հեռացածներին: Բառին իրավական, քաղաքական բնորոշում տալու համար, որպես իրավաբանական տերմին կարելի է կիրառել հետևյալ ձևակերպումը՝ «արտերկրում ապրող բռնագաղթուած հայ» կամ «արտերկրում ապրող բռնագաղթուած հայի ժառանգորդ», որը մատնանշում է ցեղասպանության հետեւանքը, այսինքն՝ բռնի կերպով իր Երկրից եւ արմատից կտրված, բռնի ուժով տեղահանված հայ, կամ նրա ժառանգորդ, որը ժամանակավորապես ապրում է Երկրից դուրս, Երկիր վերադառնալու նպատակով:

Կարինե Հայրապետյան

Արեւմտյան Հայաստանի Վտարանդի Կառավարության

Կրթության եւ գիտության հանձնաժողովի պատասխանատու

12. 02.2013 թ.,

Արեւմտեան Հայաստանի Ազգային Խորհուրդ

stat.gov.wa@haybachdban.org